pod red. J. Michalewicza,
Wstęp z: Inwentarz akt wydziałów i studiów Uniwersytetu Jagiellońskiego 1850-1939 (1954),
Kraków 1997, s. 7–24.

LESZEK HAJDUKIEWICZ

WYDZIAŁY I ZAKŁADY UNIWERSYTETU JAGIELLOŃSKIEGO W LATACH 1849–1939 (1954)

I. Zarys dziejów wydziałów i organizacja studiów

Uniwersytet Jagielloński w XIX i XX w. to zakład naukowy posiadający osobowość prawną oraz samorząd kontrolowany przez władze państwowe[1]. Podstawową jednostką naukową i dydaktyczną uczelni był wydział. W jego ramach koncentrowały się badania naukowe i decyzje o rozwoju kadry naukowej warunkującej działalność uczelni. Najniższą komórką organizacyjną uniwersytetu były katedry jak również: zakłady, seminaria, pracownie, gabinety, kliniki i muzea, podporządkowane wydziałom lub władzom centralnym uczelni. W celu realizacji bieżących zadań przy wydziałach powoływano oddziały i szkoły o odrębnych, ściśle określonych statutach i profilu działań.

Wydział (facultas) nie jest pojęciem jednoznacznym. W najszerszym znaczeniu tego słowa tak określa się grono profesorskie uczelni oraz wszystkich uczęszczających na dany wydział studentów. W innej interpretacji termin ten odnosi się tylko do ciała nauczającego. Rada wydziału skupiała zespół pracowników reprezentujących wydział i nim zarządzających.

Oddany do rąk czytelnika niniejszy tom inwentarza akt Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego obejmuje materiały do dziejów uczelni z okresu przeszło stu lat. Były to lata intensywnego rozwoju uniwersytetu a zarazem okres burzliwych dziejów społeczeństwa polskiego. Przez 68 lat (1849–1918) trwały rządy austriackie. Wraz z powstaniem niepodległej Polski nastał dwudziestoletni okres II Rzeczypospolitej przerwany przez wojnę światową a w jej następstwie sześcioletni okres okupacji niemieckiej, podczas której uniwersytet przestał oficjalnie funkcjonować. Końcowe lata niniejszego inwentarza obejmują już okres Polski Ludowej.

---

[1] W okresie zaborów osobowość prawna uniwersytetu uszczuplona była o sprawy majątkowe, które załatwiano poprzez prokuratorię skarbu austriackiego. Ministerstwo WRiOP niepodległej Polski zniosło to ograniczenie przyznając uniwersytetom osobowość prawną wraz z prawem posiadania i zarządzania własnym majątkiem — zob. K. K u m a n i e c k i, *Zarys prawa administracyjnego na ziemiach polskich*, Kraków–Warszawa 1921, s. 119. O organizacji UJ w XIX–XX w. — zob. A. Z i e l i ń s k i, *Inwentarz akt Senatu Akademickiego Uniwersytetu Jagiellońskiego 1849–1939*, Kraków 1963 s. 7–15.

W połowie XIX wieku Uniwersytet Jagielloński składał się z czterech działających już od wieków wydziałów: teologicznego, prawniczego, lekarskiego oraz filozoficznego. Z biegiem lat ta tradycyjna struktura organizacyjna uniwersytetu ulegała ewolucji. Z jednej strony następowała rozbudowa uniwersytetu przez tworzenie studiów specjalnych, przygotowujących do określonego zawodu, lub też studiów uzupełniających pewne kierunki nauki. Z drugiej strony, obserwujemy przekształcanie niektórych kierunków w osobne wydziały lub podział zbyt wielkich fakultetów na mniejsze jednostki. Proces ten nasilał się i w końcowych latach omawianego okresu nastąpiło odłączenie się od macierzystej uczelni pewnych wydziałów a wokół nich powstały nowe szkoły wyższe.

Pierwszy wyłom w tradycyjnej strukturze organizacyjnej Uniwersytetu Jagiellońskiego dokonał się jeszcze za czasów austriackich. W 1890 r. utworzono przy Wydziale Filozoficznym Studium Rolnicze, które, po 33 latach, w 1923 r. wyodrębniło się w samodzielny wydział. W latach 1920—1927, pod naciskiem bieżących potrzeb społecznych, ukonstytuowało się przy krakowskiej uczelni aż osiem studiów specjalnych, w tym tylko jedno wiązało swoje początki z inicjatywami społecznymi. Przy Wydziale Prawa powstała w 1920 r. Szkoła Nauk Politycznych. Przy Wydziale Lekarskim powołano w 1925 r. Uniwersytecką Szkołę Pielęgniarek i Higienistek a w 1927 r. Studium Wychowania Fizycznego. Przy Wydziale Filozoficznym powstało aż trzy studia: Oddział Farmaceutyczny (1920), Studium Pedagogiczne (1921) i o nieco innym charakterze Studium Słowiańskie (1925). Przy Wydziale Rolniczym utworzono natomiast Dwuletni Kurs Ogrodniczy (1924) oraz Wyższy Naukowy Kurs Spółdzielczy (1925).

W okresie Polski Ludowej kiedy z trudem odbudowywano zniszczone szkolnictwo nie zdecydowano się na powoływanie nowych studiów (Studium Spółdzielcze było tylko zreorganizowanym dawniejszym Kursem Spółdzielczym). Podjęto natomiast wysiłki w kierunku reorganizacji pracy dotychczasowych wydziałów. Oddział Farmaceutyczny w 1947 r. przekształcono w Wydział Farmaceutyczny. W roku akad. 1945/46 zdecydowano się na bardziej zasadnicze zmiany powołując w miejsce Wydziału Filozoficznego: Wydział Humanistyczny oraz Wydział Matematyczno-Przyrodniczy, z których w 1951 r. powstało pięć dalszych wydziałów.

W okresie powojennym (do 1954) działało przejściowo piętnaście następujących wydziałów: teologiczny, prawa, lekarski, filozoficzny, rolniczy (rolniczo-leśny), leśny, farmaceutyczny, humanistyczny (1945—1951), matematyczno-przyrodniczy (1945—1951), filozoficzno-społeczny (1951—1953), historyczny (1951—1953), filologiczny, filozoficzno-historyczny, matematyki-fizyki-chemii oraz biologii i nauki o ziemi. Rozbudowie instytucji uniwersyteckich towarzyszył zarazem proces uszczuplania stanu posiadania uniwersytetu. W 1949 r. wydziały lekarski i farmaceutyczny przekształcone zostały w Akademię Medyczną. W 1953 r. z Wydziału Rolniczego i Leśnego powstała Wyższa Szkoła Rolnicza, a w 1954 r. Wydział Teologiczny został włączony do Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie. Ostatecznie pozostało na uniwersytecie pięć następujących

wydziałów: Wydział Prawa oraz cztery wydziały wywodzące się z Wydziału Filozoficznego: filozoficzno-historyczny, filologiczny, matematyki, fizyki i chemii oraz biologii i nauk o ziemi.

Niniejszy inwentarz obejmuje materiały archiwalne wydziałów i studiów działających w latach 1849–1939. Poza to ujęcie wykraczają inwentarze wydziałów i studiów, które odeszły od Uniwersytetu Jagiellońskiego, a akta ich stały się zespołami zamkniętymi.

O ile wydziały opierały się na prawie jednakowych założeniach organizacyjnych zawartych w kolejnych ustawach i rozporządzeniach ministerialnych[2], to studia specjalne posiadały różnorodne statuty prawne określające ich stosunek do macierzystego wydziału, rozmaite też przyświecały im cele i zadania. Dlatego sprawy te będą omawiane we wstępach do poszczególnych zespołów aktowych.

Wydziały składały się z katedr i zakładów naukowych. Nazwy te miały różne pod względem prawnym znaczenie i przeszły znamienną ewolucję. Przez cały omawiany okres, do czasu reformy uniwersyteckiej z 1951 r., katedra nie była traktowana jako osobna jednostka organizacyjna. Utożsamiano ją z etatem profesora danego przedmiotu. Natomiast pewną instytucjonalną formę posiadały zakłady naukowe, do których należy zaliczyć również seminaria. Utarło się w nomenklaturze uniwersyteckiej, że placówki działające przy katedrach nauk teoretycznych zwano seminariami a jednostki związane z katedrami nauk eksperymentalnych, posiadających oprócz biblioteki zbiory rzeczowe — zakładami. O ile zakłady (kliniki, gabinety, pracownie) przy katedrach eksperymentalnych istniały w Uniwersytecie Jagiellońskim już w latach osiemdziesiątych XVIII w. to seminaria zaczęły powstawać dopiero po 1850 r. Seminarium powoływano w celu podniesienia poziomu nauczania oraz wprowadzenia studentów w warsztat pracy badawczej. Powstanie seminarium czy zakładu łączyło się z zatwierdzeniem jego statutu przez odnośne władze centralne państwa a przede wszystkim z przyznaniem stałej dotacji na premie za prace seminaryjne oraz na

[2] Podstawy prawne wydziałów określały następujące ustawy i rozporządzenia; do najważniejszych należą: *Provisorische Gesetz über die Organisation der Akademischen Behörden* z 30 IX 1849 r. — zob. Georg Thaa, *Sammlung der für die österreichischen Universitäten giltigen Gesetze und Verordnungen*, Wien 1871, s. 69; *Organisation der Akademischen Behörden* z 27 IV 1873 r. — zob. L. R. Beck von Mannagetta, C. von Kelle, *Die österreichischen Universitötsgesetze*, Wien 1906, s. 22, także tekst polski w: *Zbiór ustaw i rozporządzeń administracyjnych*, opr. J. Piwocki, wyd. 2, Lwów, 1913, T. 6, s. 692–698 (pod błędną datą 27 IV 1871); *Ustawa z dn. 13 lipca 1920 o szkołach akademickich* — zob. *Dziennik Ustaw RP*, R. 1920, nr 72 poz. 494); Ustawa z 15 III 1933 r. — *Tamże*, R. 1933, nr 29, poz. 247 oraz *Dziennik Urzędowy Min. WRiOP*, R. 1933, nr 4, poz. 86; nowele do tejże ustawy: ustawa z 29 III 1937 r. — *Dziennik Ustaw RP*, R. 1937, nr 27, poz. 192 oraz ustawa z 2 VII 1937 r. — *Tamże*, R. 1937, nr 52, poz. 406; publikacja ustawy z 1933 r. znowelizowanej w 1937, w brzmieniu ustalonym obwieszczeniem Ministra WRiOP z 8 XI 1937, *Tamże*, R. 1938, nr 1, poz. 6 oraz A. Ostrowski, *Zbiór przepisów o szkolnictwie akademickim. Ustawy, rozporządzenia, okólniki*, Lwów–Warszawa 1938, s. 24 i nn.; *Dekret o organizacji nauki i szkolnictwa wyższego z dn. 28 X 1947* — zob. *Dziennik Ustaw RP*, R. 1947, nr 66, poz. 415, *Ustawa o szkolnictwie wyższym i o pracownikach nauki z 15 XII 1951 r.* — *Tamże*, R. 1952, nr 6, poz. 38; *Statut Uniwersytetu Jagiellońskiego*, Kraków 1925.

koszty biblioteki lub zbiorów rzeczowych. W okresie austriackim tylko niektóre katedry i to po długich staraniach otrzymały pozwolenie na zorganizowanie seminariów. Najwcześniej zaczęły one powstawać na Wydziale Filozoficznym (od 1851), na Wydziale Prawa (od 1874) oraz na Wydziale Teologicznym (od 1888).

Za czasów polskich prawie przy każdej katedrze działały seminaria, niektóre jak np. seminarium historyczne grupowało parę pokrewnych specjalizacji. Zakład naukowy (seminarium, gabinet, klinika, muzeum) zdefiniowany wówczas został jako podległa wydziałowi najniższa *jednostka organizacyjna przeznaczona dla badań naukowych i celów dydaktycznych*[3]. Dyrektora zakładu powoływała rada wydziału. Dyrektor był odpowiedzialny za działalność zakładu przed Senatem Akademickim i senat miał prawo go odwołać na wniosek rady wydziału. Dopiero w ustawie z 1951 r.[4] katedrę lub zespół katedr uznano za podstawową jednostkę organizacyjną instytutu, w ramach której mógł istnieć jeden lub parę zakładów.

Do podstawowych atrybutów autonomii uniwersyteckiej w monarchii austriackiej, poczynając od w 1849 r., należały: prawo wyboru władz akademickich, samorządność w polityce personalnej uczelni oraz *wolność nauki i nauczania*. Stanowiło to ogromny krok naprzód w stosunku do poprzedniego okresu, w którym panował pełny centralizm i biurokratyzm. Wszystkie sprawy Uniwersytetu Jagiellońskiego skupiały się dotąd w rękach powołanego w 1833 r. komisarza rządowego. Po aneksji Rzeczypospolitej Krakowskiej do Austrii, rozporządzeniem cesarskim z 2 XII 1848 r., uprawnienia komisarza zostały przekazane Senatowi Akademickiemu oraz radom wydziałów[5]. Uniwersytet Jagielloński nie od razu jednak mógł w pełni korzystać z dobrodziejstw ustawy z 1849 r. gdyż już w 1854 r. został pozbawiony prawa wyboru swych władz a wprowadzenie wykładów w języku niemieckim zahamowało na kilkanaście lat jego rozwój. Dopiero przywrócenie autonomii (1860) oraz wykładowego języka polskiego wraz ze sprzyjającymi warunkami ery konstytucyjnej w Austrii otwarły nowy etap dziejów Uniwersytetu Jagiellońskiego. Obok nieco później spolszczonego Uniwersytetu we Lwowie, Uniwersytet Jagielloński był jedyną wówczas uczelnią, która odegrała znaczącą rolę w życiu umysłowym i naukowym społeczeństwa polskiego.

Jedną z charakterystycznych cech ówczesnych szkół wyższych była kolegialność władz oraz hierarchiczne ich powiązanie. Tak więc na czele wydziału stała rada wydziału, w skład której wchodzili zwyczajni i nadzwyczajni profesorowie, oraz dwóch delegatów z grona docentów danego wydziału. Rada wybierała ze swego grona dziekana, przeważnie na okres jednego roku z możliwością pono-

[3] *Ustawa z dn. 13 lipca 1920 r. o szkolach akademickich*; *Statut Uniwersytetu Jagiellońskiego*, Kraków 1925, § 83–84; *Ustawa z dnia 15 III 1933 r. o szkołach akademickich z uwzględnieniem późniejszych zmian, w brzmieniu ustalonym obwieszczeniem Ministra WRiOP z 8 XI 1937 r.* — zob. przypis 2.

[4] *Ustawa o szkolnictwie wyższym i o pracownikach nauki* z 15 XII 1951 r.: — zob. *Dziennik Ustaw RP*, R. 1952, nr 6, poz. 38, art. 6.

[5] Arch. Państ. w Krakowie, syg. WMK V 12.

wienia kadencji. Prodziekanem zostawał ustępujący dziekan; obaj wchodzili w skład Senatu Akademickiego wraz z delegatem danego wydziału. Na czele senatu stał rektor wybierany przez zgromadzenie elektorów złożone z delegatów wydziałów.

Statut Uniwersytetu Jagiellońskiego najszerzej regulował kompetencje rad wydziałów[6]. Czuwały one nad rozwojem nauki i studiów przez uzgodnienie i koordynowanie wykładów oraz wysuwanie wniosków o powołanie nowych wydziałów, oddziałów czy katedr. Rady wydziałów uchwalały regulaminy podległych im studiów specjalnych, zatwierdzały regulaminy zakładów naukowych, wydawały opinie naukowe na zlecenie ministerstwa lub Senatu Akademickiego, układały preliminarze budżetów oraz decydowały o rozdziale przyznanych dotacji. Rady przedstawiały wnioski o powołanie profesorów zwyczajnych i nadzwyczajnych, prowadziły przewody habilitacyjne, dokonywały wyboru dziekana wydziału oraz elektorów do wyboru rektora, mianowały dyrektorów oddziałów i zakładów naukowych podległych wydziałowi, rozstrzygały wnioski dyrektorów zakładów o mianowanie, zawieszanie lub odwoływanie pomocniczych sił naukowych i niższych funkcjonariuszy, wnioskowały o przyznanie honorowych doktoratów, udzielały gronu nauczycielskiemu urlopów i zasiłków na podróże naukowe, powoływały egzaminatorów. Do decyzji rad wydziałów pozostawiono ogół spraw studenckich oraz uprawniono je do przyznawania stopni naukowych i zawodowych, z wyjątkiem tych spraw które były wyraźnie zastrzeżone dla Senatu Akademickiego np. sprawy dyscyplinarne studentów. Rada wydziału miała prawo część swych kompetencji przekazać dziekanom, mogła też powoływać ze swego grona komisje dla rozpatrywania pewnych określonych kwestii. Mogły to być komisje stałe takie jak: budżetowa, budowlana, stypendialna, uwalniająca od opłat, dla przeprowadzenia egzaminów magisterskich lub komisje zwoływane doraźnie w celu przygotowania np. wniosków odnośnie obsady opróżnionych katedr. Komisje przedstawiały wyniki swoich obrad na posiedzeniach rady wydziału, nie prowadziły jednak korespondencji i nie przechowywały akt, z wyjątkiem komisji magisterskiej Wydziału Filozoficznego, która jako jedyna prowadziła własną kancelarię.

Protokoły posiedzeń rady wydziału, na których w myśl *regulaminów działalności rady*[7], omawiane były wszystkie ważniejsze sprawy, miały być do 14 dni przedstawione Senatowi Akademickiemu a następnie przesłane do ministerstwa (w okresie austriackim w tłumaczeniu na język niemiecki). Dziekan na podstawie szczegółowych sprawozdań katedr i zakładów, przygotowywał dla Senatu Akademickiego, roczne sprawozdanie z działalności wydziału co stanowiło materiał do sprawozdania rektorskiego i publikacji kroniki uniwersyteckiej.

---

[6] Arch. UJ, syg. WL II 81–82: *organizacja szkolnictwa wyższego*; oraz syg. WF II 54–55.

[7] Wydział Lekarski opracował regulamin działalności w 1861r. (Arch. UJ, syg. WL II 89); Wydział Lekarski i Wydział Filozoficzny opublikowały swoje regulaminy w latach: 1916, 1917, 1929, Wydział Prawa i Wydział Rolniczy w 1924 r. — zob. niżej: Inwentarze wydziałów:

Rada wydziałowa biorąc pod uwagę indywidualne zgłoszenia profesorów i docentów opracowywała program wykładów i ćwiczeń na bieżący rok akademicki. Program ten poprzez rektora przesyłany był do zatwierdzenia ministerstwu a następnie stanowił materiał do drukowanych spisów wykładów.

Korespondencja urzędowa wydziału przechodziła przez ręce dziekana. Regulamin ustalał, które pisma miał prawo załatwiać dziekan (tzw. pisma potoczne), a które musiał po zaopiniowaniu przedkładać radzie wydziału. Korespondencja wydziału z władzami zwierzchnimi była opiniowana z kolei przez rektora uniwersytetu.

Przedstawione powyżej w najogólniejszym zarysie prawa i przywileje rad wydziałów podlegały przemianom idącym w kierunku równouprawnienia wszystkich kategorii członków rad, przy jednoczesnej tendencji władz państwowych do ograniczania zakresu zarządu kolegialnego. Już ustawa z 1920 r. (§ 31) dopuszczała udział w radzie profesorów spoza wydziału, o ile aktualnie na danym wydziale wykładali, a w ustawie z 1933 r. (art. 16, p. 2) uwzględniono ponadto udział profesorów kontraktowych i zastępców profesorów. W dekrecie z 1947 r. (art. 33) rozszerzono te uprawnienia na docentów etatowych, delegatów asystentów i adiunktów, a w ustawie z 1951 r. (art. 17, p. 2) nawet na delegatów studentów.

O ile w ustawodawstwie austriackim i początkowo w prawodawstwie polskim (1920) dziekan był przewodniczącym i wykonawcą uchwał rady wydziału, w ustawie z 1933 r. zaznaczono, że jest również *władzą zarządzającą* (art. 17, p. 1). Miał on prawo zawiesić uchwałę rady wydziału a w razie ponawiania tej uchwały, na zlecenie rektora, odwołać się do Ministerstwa WRiOP. W ustawie z 1951 r., co odczytać można już w dekrecie z 1947 r., dziekan stał się władzą zwierzchnią wydziału i odpowiedzialny był jedynie przed rektorem. Otrzymał więc prawo kontroli działalności grona nauczającego. Rada wydziału stała się ciałem doradczym dziekana, podobnie jak Senat Akademicki w stosunku do rektora. W tym czasie dziekani tak jak i rektorzy byli mianowani przez ministra na czas nieograniczony.

Grono nauczycielskie dzieliło się według ustawy z 1933 r. na nauczycieli akademickich, do których należeli profesorowie zwyczajni, nadzwyczajni, honorowi[8], tytularni[9], docenci i zastępcy profesorów oraz nauczyciele nieakademiccy przedmiotów pomocniczych[10] i lektorzy języków. Profesorów (zwyczajnych i nadzwyczajnych, honorowych i tytularnych) mianował Prezydent Rzeczypospolitej (za czasów austriackich cesarz) na wniosek rady wydziału[11]. Kandydatów na opróżnioną katedrę proponowała komisja powoływana przez wydział. Od

[8] Tytuł profesora honorowego otrzymywał zwykle zasłużony profesor po przejściu w stan spoczynku. Otrzymanie tego tytułu nie wiązało się ze zmianą pensji.

[9] Prezydent R.P. mógł na wniosek ministra WRiOP, przedstawiony na podstawie uchwały rady wydziału i po wysłuchaniu senatu, mianować tytularnymi profesorami *za wybitną działalność naukową* tych docentów, którzy wykładali w tym charakterze co najmniej przez pięć lat.

[10] *Statut Uniwersytetu Jagiellońskiego*, Kraków 1925, § 37.

[11] *Tamże*.

1920 r. wprowadzono obowiązek opiniowania kandydatury przez profesorów wykładających dany przedmiot na polskich uniwersytetach. Od obowiązku zasięgania opinii można było odstąpić w przypadku gdy rada wydziału przedstawiała do nominacji kandydata będącego poprzednio profesorem w jednej z państwowych szkół akademickich. Dekrety z lat 1945 i 1947 oraz ustawa z 1951 r. w sposób zasadniczy zmieniły uprawnienia władzy państwowej (ministra) w trybie mianowania i powoływania profesora na katedrę. Już dekret z 16 XI 1945 r. dopuszczał możliwość mianowania profesora na wniosek ministra oświaty tylko po wysłuchaniu opinii, a nie na wniosek właściwej rady wydziałowej. Od 1951 r. tytuły profesorów nadawała Centralna Komisja Kwalifikacyjna, po ewentualnym zasięgnięciu opinii rady wydziału. W dawniejszych ustawach, tak austriackich jak polskich, profesora nie można było usunąć z zajmowanej katedry, za wyjątkiem udowodnionych uchybień dyscyplinarnych. W ustawie z 1933 r. zastrzeżono dla ministerstwa prawo znoszenia katedr aktualnie obsadzonych (art. 3), co niekiedy było wykorzystywane do usunięcia profesora i przeniesienia go na emeryturę. W noweli do tej ustawy wydanej 8 XI 1937 r. złagodzono ten punkt dodając, że katedra może być zlikwidowana tylko na wniosek rady wydziału.

Dekret z 1945 r. oraz ustawa z 1951 r. przyznawały ministrowi prawo zwalniania i przenoszenia profesorów z jednej uczelni do drugiej gdy tego — jak pisano — wymaga dobro nauki i szkolnictwa, lub też na skutek reorganizacji czy też zniesienia danej instytucji.

Ważnym przywilejem, który otrzymały rady wydziałów uniwersytetów austriackich w 1848 r. było prawo udzielania *veniam legendi* w przewodzie habilitacyjnym docenta. Stanowiło to podstawę zasady wolności nauczania i przesądziło w znacznym stopniu o rozwoju naukowym uniwersytetów. Miało to również duże znaczenie dla przygotowania własnej kadry nauczycielskiej. W Uniwersytecie Jagiellońskim pierwsze habilitacje pojawiły się dopiero w 1862 r. ze względu na wspomniane okresowe zawieszenie autonomii uniwersyteckiej.

Przepisy o przeprowadzeniu habilitacji utrzymały się bez większych zmian prawie przez cały omawiany okres. Uległy one natomiast pewnym uściśleniom idącym w kierunku zwiększenia wymagań naukowych. Warunkiem otrzymania *veniam legendi* było posiadanie stopnia doktora, przedłożenie drukowanej rozprawy naukowej, uczestnictwo w dyskusji habilitacyjnej oraz wygłoszenie wykładu przed całą radą wydziału. Wnioski o zatwierdzenie habilitacji przesyłała rada wydziału poprzez Senat Akademicki do ministerstwa. Po zatwierdzeniu wniosku przez ministra kandydat otrzymywał tytuł docenta (do 1918 r. — docenta prywatnego) oraz prawo wykładania przedmiotu objętego habilitacją. Docent nie był na etacie uniwersytetu, podlegał jednak tym samym przepisom porządkowym i dyscyplinarnym co profesor. Tracił *veniam legendi* o ile nie wykładał przez dwa lata z rzędu. W razie wakatu w danej katedrze mógł być na nią powoływany i mianowany profesorem danego przedmiotu. Wykłady docentów prywatnych w okresie austriackim obejmowały często dziedziny wiedzy niereprezentowane jeszcze na danym wydziale i niejednokrotnie przesądzały o powstaniu

w przyszłości nowej katedry. Zgodnie z austriacką ustawą naukową docenci pobierali przypadające im opłaty składane przez studentów za wykłady (tzw. Kolegiengeld) oraz za udział w egzaminach doktorskich. Mogli też na wniosek rady wydziału oraz za zgodą ministerstwa otrzymywać pewne wynagrodzenie zwane remunaracją. Sytuacja finansowa docentów w okresie II Rzeczypospolitej pogorszyła się, zwłaszcza, że na mocy ustawy z 1920 r. opłaty studenckie przeznaczono na inne cele. *Stowarzyszenie docentów polskich* bezskutecznie dążyło wówczas do uregulowania sprawy uposażenia i statusu docenta. Od 1946 r. w myśl rozporządzenia Ministerstwa Oświaty z 16 listopada tr. wprowadzono zasadę mianowania docentów etatowych, rozwiązując w ten sposób ich wynagrodzenia.

Nowe przepisy o trybie postępowania habilitacyjnego[12] stwarzały możliwość przeprowadzenia habilitacji również poprzez Radę Główną dla Spraw Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Ustawą z 1951 r. zlikwidowano habilitację w dotychczasowym znaczeniu. Tytuł (a nie stopień) naukowy docenta przyznawała odtąd, podobnie jak tytuły profesora zwyczajnego i nadzwyczajnego Centralna Komisja Kwalifikacyjna. Tytuł profesora zwyczajnego przyznawano osobom posiadającym wyższy stopień naukowy (doktorat nauk). Tytuł profesora nadzwyczajnego i docenta przyznawano osobom posiadającym niższy stopień naukowy (kandydata nauk)[13].

Stanowisko prawne asystentów zostało unormowane w okresie zaborów rozporządzeniem z 31 XII 1896 r. Poprzednio byli oni traktowani jako stypendyści zobowiązani do pomocy profesorom. Pomocniczy pracownicy naukowi jak adiunkci, prosektorzy (instruktorzy), obserwatorzy, asystenci starsi, asystenci młodsi (demonstratorzy, elewi), zastępcy asystentów i asystenci-wolontariusze byli mianowani przez rektora na wniosek rady wydziału na czas ściśle określony.

Pracownicy naukowi tak samodzielni jak i pomocniczy odpowiadali na drodze dyscyplinarnej za naruszenie obowiązków i uchybienie godności pracownika nauki. Komisje dyscyplinarne powoływane były przez rektora przy Senacie Akademickim.

Istotną dziedziną działalności wydziałów były sprawy dydaktyczne. Zarządzenia i przepisy dotyczące studentów, toku ich studiów i uzyskiwane przez nich stopnie naukowe i zawodowe zasadniczo różniły się na poszczególnych wydziałach. Będą one omówione we wstępach do inwentarzy akt wydziałów. Istniały jednak przepisy obowiązujące studentów wszystkich wydziałów. Ulegały one w ciągu stulecia znacznym zmianom, zgodnie z rozwojem poszczególnych nauk jak i nowymi potrzebami społeczeństwa.

Ustawa naukowa o pobieraniu nauk na wydziałach uniwersyteckich w Wiedniu, Pradze, we Lwowie, Krakowie, Ołomuńcu, Gracu i Insbruku, zatwierdzona została przez cesarza 29 IX 1850 r. a opublikowana 1 października tr. Ustawa ta uzupełniana była w latach następnych szeregiem dodatkowych rozporządzeń.

[12] Rozporządzenie z 3 VII 1948 r. — zob. *Dziennik Ustaw RP*, poz. 298.

[13] Ustawa z 1951 r. — zob. *Dziennik Ustaw PR*, R. 1952, nr 6, poz. 38, art. 49.

Zrywała ona z dawniejszym systemem studiów przez wprowadzenie zasady *wolności nauki*. Zgromadzono w niej wiele szczegółowych przepisów, z których część przetrwała do dnia dzisiejszego, stając się rutynowym elementem toku studiów.

Na uniwersytet można było wpisać się w charakterze studenta immatrykulowanego tylko na podstawie świadectwa dojrzałości. Przepis ten wprowadzono w 1850 r. co wiązało się z reorganizacją szkolnictwa średniego w monarchii austriackiej. Dopiero po 1945 r. wymógł ten uległ znacznemu złagodzeniu, ze względu na lukę jaka powstała w szkolnictwie przez lata okupacji niemieckiej, oraz potrzebę dopuszczenia do studiów jak najszerszego kręgu osób. Prawo wstępu na uniwersytety otrzymali wówczas absolwenci liceów pedagogicznych, seminariów pedagogicznych[14], ponadto nauczyciele szkół powszechnych oraz osoby dopuszczone na podstawie uprawnień komisji weryfikacyjno-kwalifikujących, które miały również prawo uznawania świadectw dojrzałości z tajnych kompletów. Organizowano w tym okresie różnego typu kursy tzw. wstępne, zerowe, przygotowawcze. Ukończenie ich dawało prawo wpisu na określony kierunek studiów w szkołach wyższych.

Sprawa dopuszczenia kobiet na studia uniwersyteckie wywoływała w końcu XIX w. zażarte dyskusje. Problem ten podjęto ćwierć wieku przedtem gdy w 1878 r. otwarto przed kobietami dostęp do wykładów uniwersyteckich. Uczestniczyły w nich w charakterze *hospitantek* i to jedynie za zgodą rady wydziału i Ministerstwa Wyznań i Oświaty. W latach dziewięćdziesiątych XIX w. przełamane zostały opory wobec studentek, wpierw na Wydziale Filozoficznym (23 III 1897) a w trzy lata później i na Wydziale Lekarskim (3 IX 1900). Na Wydziale Prawa studentki pojawiły się dopiero w 1919 r. Odtąd kobiety mogły studiować na wszystkich wydziałach i studiach uniwersyteckich z wyjątkiem teologicznego. W ustawie z 1920 r. nie wprowadzono jakichkolwiek wzmianek różnicujących studentów i studentki. Jedynym śladem dawnych emocji było utrzymanie w katalogach studenckich do 1945 r. podziału na mężczyzn i kobiety[15].

Wraz z powstaniem państwa polskiego zwiększył się znacznie napływ studentów na uniwersytet i powstał problem ograniczenia wpisów ze względu na brak miejsc w pracowniach. Najwcześniej bo już w 1918 r., *numerus clausus* wprowadził Wydział Lekarski[16]. Sytuację tę potwierdzono w ustawie z 1920 r. (§ 86). Początkowo eliminację opierano na konkursie świadectw dojrzałości.

---

[14] W 1936 r. dopuszczono do studiów na UJ (na kierunkach humanistycznych) absolwentów seminariów nauczycielskich. Mogli oni podjąć studia w charakterze studentów po uzyskaniu zezwolenia ministra WRiOP wydawanego na podstawie jednomyślnie przyjętego wniosku Rady Wydziału Filozoficznego. W 1937 r. do studiów na Wydziale Rolniczym UJ zostali uprawnieni absolwenci Państwowej Wyższej Szkoły Gospodarstwa Wiejskiego w Cieszynie i Państwowej Szkoły Ogrodnictwa w Poznaniu.

[15] U. Perkowska, *Studentki Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1894–1939. W stulecie immatrykulacji pierwszych studentek*, [w:] Biblioteka Krakowska, nr 132, Kraków 1994.

[16] Arch. UJ, syg. WL II 68: protokół posiedzenia z 11 I i 4 X 1918 r.

Brano pod uwagę również miejsce zamieszkania kandydatów. Pierwszeństwo mieli maturzyści z okolicznych województw: krakowskiego, śląskiego i kieleckiego. Kierowano się również kryterium narodowościowym. Ostatecznie w 1934 r.[17] wprowadzono na Wydziale Lekarskim egzamin wstępny. *Numerus clausus* obowiązywał również na wydziałach prawa i rolniczym, gdzie jednak nie organizowano egzaminów wstępnych. Po II wojnie światowej, od 1947 r. obowiązywały egzaminy wstępne na wszystkich wydziałach. Przeprowadzały je specjalne *komisje dla doboru kandydatów na I rok studiów w szkołach wyższych.*

W okresie austriackim wpisy na uniwersytet odbywały się dwa razy do roku, a rok akademicki obejmował dwa semestry. W okresie dwudziestolecia międzywojennego przyjęto podział roku na trzy trymestry. Po 1945 r. powrócono do systemu semestralnego, a nabór na studia organizowano na początku roku akademickiego.

Od 1850 r. obowiązywał akt immatrykulacji studentów zwyczajnych poprzez złożenie ślubowania i podanie ręki dziekanowi. Był to symbol przyjęcia studenta do społeczności uniwersyteckiej, co wiązało się z jego udziałem w przywilejach i obowiązkach ucznia uniwersytetu.

Zasada *wolności nauczania* była wielką zdobyczą reformy uniwersyteckiej z 1850 r. Dawała ona studentowi możliwość wyboru określonego minimum wykładów i ćwiczeń, na które zobowiązywał się w danym roku uczęszczać. Łączyło się to ze składaniem specjalnych opłat za każdy wykład (*Kollegiengeld*). W związku z tą zasadą ustawa z 1850 r. wprowadzała cały szereg drobiazgowych przepisów, które dawały wydziałom prawo kontrolowania i kierowania studiami. Narzędziem tej kontroli był indeks studenta zwany wpierw *książeczką łegitymacyjną*. Indeksy były wizowane przez dziekana a równocześnie te same zapisy były dokonywane w katalogach dziekańskich. Realizację zasady *wolności nauczania* ułatwił stały program studiów. Wprowadzony on został najwcześniej na Wydziale Lekarskim, później na Wydziale Teologicznym i na Wydziale Prawa. Tendencja ta umocniona została przepisami ustawy z 1920 r. Zasada *wolności nauczania* najdłużej, bo aż do 1947 r., utrzymała się na Wydziale Filozoficznym i na Wydziale Humanistycznym. Od tego czasu wprowadzono na wszystkich wydziałach kursowy system studiów z obowiązkowymi egzaminami rocznymi warunkującymi przejście studenta na rok następny.

W ciągu siedemdziesięciu lat, od 1850 r. do 1920 r. (a w praktyce nawet do 1932 r.), wydziały zgodnie z tradycją przyznawały jedynie stopień doktora. Otrzymywano go po uzyskaniu absolutorium, to znaczy zaświadczeniu o wysłuchaniu określonych wykładów i zaliczeniu ćwiczeń. Każdy wydział posiadał szczegółowe przepisy regulujące tę kwestię. Uzyskanie stopnia doktora nie było jednak na niektórych wydziałach równoznaczne z otrzymywaniem prawa wykonywania zawodu. W sprawy te ingerowały władze państwowe. Stopień doktora wszechnauk lekarskich dawał prawo praktyki lekarskiej, gdyż w komisjach

[17] Tamże, syg. S II 635: pismo Ministerstwa WRiOP z 12 VIII 1934 r.

egzaminów ścisłych (rygorozów) uczestniczył delegat mianowany przez władze państwowe. Studenci teologii zdawali od 1909 r. kierunkowe egzaminy przed komisją, w skład której wchodził przedstawiciel biskupa. Natomiast doktorat prawa i filozofii był tylko stopniem naukowym. Uprawnienia do podejmowania służby państwowej po ukończeniu Wydziału Prawa uzyskiwano po złożeniu trzech egzaminów teoretycznych przed komisjami państwowymi nie związanymi organizacyjnie z uniwersytetem. Absolwenci Wydziału Filozoficznego, którzy chcieli otrzymać uprawnienie do nauczania w szkolnictwie średnim musieli zdawać egzaminy przed państwowymi komisjami egzaminacyjnymi dla kandydatów na nauczycieli.

System stopni uniwersyteckich uległ zasadniczym przeobrażeniom po 1918 r. Ujęte one zostały w ustawie o szkołach akademickich z 1920 r. (art. 95), uzupełnianej sukcesywnie rozporządzeniami szczegółowymi dla określonych wydziałów. Istotą nowego systemu było wprowadzenie niższego stopnia naukowego — magistra (na Wydziale Lekarskim — lekarza, na Wydziale Rolniczym — inżyniera) potwierdzającego ukończenie studiów wyższych a będącego zarazem dowodem uzyskania uzdolnień do wykonywania określonego zawodu. Jedynie magistrzy filozofii, o ile zamierzali pracować w szkolnictwie podlegali egzaminowi pedagogicznemu przed państwowymi komisjami nauczycielskimi. Doktorat odtąd stał się wyższym stopniem naukowym. W związku z tym podniosły się wymagania w stosunku do kandydatów ubiegających się o ten stopień. Warunkiem jego uzyskania było posiadanie stopnia magistra (lekarza lub inżyniera), drukowanej rozprawy doktorskiej oraz złożenie dwóch rygoryzów z przedmiotu głównego i pobocznego[18]. Lata akademickie 1921/22 – 1931/32 (do końca 1932) były okresem przejściowym, w którym można było uzyskać doktorat według dawniejszych przepisów.

Bardziej radykalne decyzje, zmierzające do przyspieszenia toku studiów, wprowadzono w okresie Polski Ludowej. Istotą tych zmian była dwustopniowość studiów (ustawa z 1951 r., art. 22). Studia pierwszego stopnia kształciły w określonym zawodzie, np. na rolnictwie kończono je z tytułem inżyniera. Studia drugiego stopnia przygotowywały pracowników naukowych ze stopniem magistra, lekarza lub magistra inżyniera. Dwustopniowość studiów wprowadzono na Uniwersytecie Jagiellońskim od roku akad. 1949/50. Reformą objęto wszystkie wydziały z wyjątkiem teologii[19].

W kolejnej ustawie o szkolnictwie wyższym z 1951 r. (art. 43) dokonano dalszych zmian w gradacji stopni naukowych. W miejsce doktoratu wprowadzono kandydaturę nauk[20].

---

[18] Rozporządzenie Ministerstwa WRiOP z 11 XI 1924 r., uzupełnione 20 IV 1937 r., zob.: A. Ostrowski, *Zbiór przepisów w szkolnictwie akademickim*, Warszawa, 1938, s. 328–334.

[19] Rozporządzenie o wprowadzeniu dwustopniowych studiów na Wydziale Humanistycznym (*Dziennik Ustaw RP*, R. 1949, poz. 58); na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym (*Tamże*, poz. 12); na Wydziale Prawa (*Tamże*, poz. 9), na Wydziale Rolniczym (*Tamże*, poz. 11).

[20] *Dziennik Ustaw RP*, R. 1952, nr 24, poz. 164, § 27.

Do kompetencji rad wydziałów należało zwalnianie studentów z opłat oraz rozpatrywanie podań o stypendia i pożyczki. Nie dotyczyło to okresu Polski Ludowej, gdyż w tym czasie wszelkie opłaty zostały zniesione. W czasach austriackich płaciło się za każdy wykład i ćwiczenie wpisane do indeksu. Uczęszczanie na wykłady, za które nie złożyło się opłaty uchodziło za czyn niehonorowy. Rady wydziałów miały prawo zwalniać od opłat w całości lub częściowo. W tym celu studenci składali podania udokumentowane świadectwami ubóstwa. Od 1898 roku opłaty te nie przypadały już profesorom chociaż pobierali je jeszcze docenci prywatni. W czasach polskich wprowadzono dwa rodzaje opłat: wpisowe i opłaty roczne. Kwoty te wpływały na *Fundusz opłat studenckich*, którym dysponował w myśl ustawy z 1933 r. minister WRiOP. W tym czasie rady wydziałów nie udzielały już zwolnień z opłat, ale tylko je odraczały; terminem granicznym był okres 12 lat.

System stypendialny w okresie austriackim opierał się głównie na fundacjach prywatnych. Jak wielka była ich różnorodność świadczą najlepiej akta poszczególnych wydziałów. Obok stypendiów prywatnych działały stypendia instytucji naukowych lub społecznych, w mniejszym zakresie — stypendia rządowe. Zarząd poszczególnych fundacji zgodnie z wolą testatora powierzany był Wydziałowi Krajowemu sejmu galicyjskiego, Namiestnictwu, Senatowi Akademickiemu, czasami określonemu wydziałowi uniwersytetu.

Po I wojnie światowej wskutek dewaluacji pieniądza i kryzysu gospodarczego dochody fundacji stypendialnych zostały znacznie uszczuplone. Czasami z rocznych wpływów paru fundacji nie można było wygospodarować jednego stypendium. Stypendia państwowe będące w zarządzie Ministerstwa WRiOP, stypendia innych ministerstw oraz instytucji samorządowych a nawet przedsiębiorstw, oparte na corocznych dotacjach, utrzymały swoje znaczenie. Państwowe stypendia akademickie były stypendiami zwrotnymi. W statutach stypendiów fundowanych przez instytucje samorządowe i przedsiębiorstwa często zastrzegano obowiązek odpracowania stypendium.

Stypendia podlegające zarządowi wydziału udzielane były przez wyłonionego spośród członków rady referenta. W ustawie z 1933 r. wnioski wydziału, zaakceptowane przez rektora, zatwierdzane był przez ministra WRiOP. Ministerstwo mogło zatrzymać część funduszu stypendialnego (do 20 %) do swojej wyłącznej dyspozycji.

W okresie Polski Ludowej powstała przy Ministerstwie Oświaty Centralna Komisja Stypendialna, która przyznawała stypendia na podstawie wniosków rad wydziałów wszystkich polskich uczelni.

Studenci podlegali sądownictwu uniwersyteckiemu w przypadku naruszenia regulaminu uczelni lub popełnienia czynów niegodnych etosu akademickiego. O ile popadli w kolizję z prawem, sądy karne miały obowiązek zawiadamiać uniwersytet o wszczęciu postępowania sądowego i wynikach rozprawy. Nadzór nad obyczajami studentów sprawował dziekan, ale przysługiwało mu jedynie prawo udzielania napomnień. Przewinienia studentów rozpatrywała komisja

dyscyplinarna powoływana przez Senat Akademicki[21]. Od 1933 r. oskarżeni mieli prawo odwoływać się od wyroków komisji do Senatu Akademickiego. Winni przewinień o charakterze zbiorowym, lub w przypadku poważnego naruszenia przepisów, sprawcy odpowiadali przed specjalną komisją dyscyplinarną powoływaną przez ministra WRiOP[22]. Ustawodawstwo z okresu PRL wprowadziło niższą i wyższą komisję dyscyplinarną oraz przyznawało oskarżonemu prawo odwoływania się do Ministra Oświaty[23]. Wydziałowe komisje dyscyplinarne rozpatrywały natomiast sprawy uznane jako *złośliwe i uporczywe naruszanie dyscypliny pracy*[24].

Studenci mieli prawo zakładać stowarzyszenia akademickie, samopomocowe, ideowe lub naukowe. Mogły one posiadać osobowość prawną. Podstawą ich działalności był statut zatwierdzony przez Ministerstwo WRiOP. Opiekę nad stowarzyszeniami studenckimi sprawował w imieniu Senatu Akademickiego powołany przez rektora kurator stowarzyszenia. Zarząd stowarzyszenia składał sprawozdanie ze swej działalności na ręce kuratora[25].

II. Kancelaria i opis zespołów akt wydziałów i studiów Uniwersytetu Jagiellońskiego

II. 1. Kancelarie wydziałów i studiów Uniwersytetu Jagiellońskiego

Kancelarię wydziału prowadził sekretarz wydziału z pomocą sekretarza uniwersytetu. Honorowy ten urząd obejmował wybrany przez radę wydziału profesor[26]. W praktyce cały ciężar obowiązków związanych z prowadzeniem kancelarii spadał na dziekanów. Sprawa ta nie została uregulowana w zatwierdzonym przez Ministerstwo WRiO w 1865 r. regulaminie działalności Senatu Akademickiego i czterech wydziałów[27]. Jedynie w regulaminie Wydziału Lekarskiego z 1861 r. podtrzymano urząd sekretarza wydziałowego.

W związku z rozwojem uniwersytetu, zwiększonym napływem młodzieży i ilością egzaminów doktorskich, dziekani nie mogli podołać pracochłonnym zajęciom a sekretarze uniwersyteccy tylko w minimalnym stopniu mogli im

[21] K. Kumaniecki, *Zarys prawa...*, Ustawa z 13 VII 1920 r. o szkołach akademickich; *Dziennik Ustaw RP*, R. 1920, nr 72, poz. 494, art. 98

[22] Ustawa z 1933 r., — zob. *Tamże*, R. 1938, nr 1, poz. 6, § 51.

[23] Dekret z 1947, — zob. *Tamże*, R. 1947, nr 61, poz. 340, art. 93 i 94; Ustawa z 1951 r., — zob. *Tamże*, R. 1952, nr 6, poz. 38, art. 34–36.

[24] Zarządzenie z 28 IX 1952 r., — zob. M. Jaroszyński, J. Litwin, W. Taborski, *Prawo szkół wyższych. Teksty i komentarze*, Warszawa 1955 s. 286.

[25] Zob. Arch. UJ, syg. 3 II 737 i akta własne stowarzyszeń.

[26] *Statut organiczny Uniwersytetu Krakowskiego i Wewnętrzne urządzenie Uniwersytetu*, § 58.

[27] F. Schweickhardt, *Sammlung der für die österreichischen Universitäten giltigen Gesetze und Verordnungen*, Wien 1885 s. 862 (Geschäfstordnung für den akademischen Senat und die vier Professoren-Collegien).

pomóc. Od lat siedemdziesiątych ubiegłego wieku napotykamy na liczne prośby dziekanów, zwłaszcza wydziału lekarskiego i filozoficznego, o pozwolenie na zatrudnienie pracownika kancelaryjnego. Ponieważ ministerstwo odpowiadało odmownie uniwersytet rozwiązał tę sprawę we własnym zakresie, przydzielając od 1876 r.[28] na stałe jednego bedla uniwersyteckiego do pomocy w pracach kancelaryjnych na Wydziale Prawa, drugiego na Wydziale Lekarskim, a po 1891 r. przyjęto trzeciego bedla, który miał pomagać dziekanowi wydziałów filozoficznego i teologicznego[29].

Bedel uniwersytecki był niższym funkcjonariuszem uniwersyteckim. Na stanowisko to przyjmowano przeważnie urlopowanych podoficerów armii austriackiej. Warunkiem podjęcia pracy była dobra znajomość języka niemieckiego oraz umiejętność kaligrafowania. Do obowiązków bedli należało roznoszenie korespondencji, przepisywanie pism i dyplomów, tłumaczenie pism na język niemiecki oraz obsługa egzaminów ścisłych i promocji doktorskich. Coraz trudniej było jednak znaleźć odpowiednich kandydatów na to nisko uposażone stanowisko. Od 1908 r. udało się awansować bedli pracujących w kancelariach wydziałowych do rangi *podurzędników*, a od roku akad. 1912/13 otrzymali oni pomoc w osobach pomocników kancelaryjnych.

Po 1918 r. kancelarie wydziałów zostały rozbudowane. Pracowało w nich przeważnie dwie do trzech osób nie licząc bedli. Jedynie na Wydziale Teologicznym agendy kancelaryjne prowadził nadal sekretarz Wydziału Filozoficznego; osobnego urzędnika otrzymali teologowie dopiero po II wojnie światowej.

Od 1920 r. zamiast *podurzędnika* i pomocniczej siły kancelaryjnej w dziekanatach pracowali: starszy i dwóch młodszych kancelistów. Od 1929 r. starszy kancelista awansował na kierownika kancelarii; od 1933 r. tytułowano go sekretarzem wydziału.

Dokonane po 1908 r. zmiany składu personalnego kancelarii trzech świeckich wydziałów spowodowały wyraźną poprawę pracy dziekanatów. Zdarzało się, że urzędnicy pracowali na tym samym stanowisku po 25 i więcej lat, kształcąc równocześnie swoich następców. Długoletnie piastowanie urzędu sekretarzy stabilizowało tradycyjne metody prowadzenia akt i system ich przechowywania. Sposób prowadzenia kancelarii w drugiej połowie XIX w. nie stwarzał takich gwarancji stąd, mimo dobrej woli bedli, odbiło się to na przygotowaniu, przechowywaniu i porządkowaniu materiałów.

Charakterystyczną cechą kancelarii wydziałów uniwersyteckich, do chwili wprowadzenia od 1 IX 1953 r. systemu bezdziennikowego było: rejestrowanie pism (*registratura*) w dzienniku podawczym chronologiczno-numerowym i przechowywanie akt w układzie kancelaryjnym (registraturalnym). Akta segregowano według układu strukturalno-rzeczowego. Zabieg ten przeprowadzano co jakiś czas, stąd też numer pozycji nie był podawany obok numeru dziennika podaw-

[28] Arch. UJ, syg. WP II 106.

[29] Nie ma daty dokładnej pism z 1891r. z prośbą o bedla, a w 1894r. bedel już był.

czego jako istotny element znaku pisma. Poszczególne woluminy dzienników podawczych zaopatrzone były w indeksy alfabetyczne. Spotykamy takie okresy (1850–1870), w których pozostawiano akta w układzie numerowym. Zdarzało się, np. na Wydziale Prawa, że parokrotnie próbowano wprowadzić układ rzeczowy akt, by zaraz potem przejść znowu na system chronologiczno-numerowy.

Zmianę systemu kancelaryjnego akt wydziałowych podjął w latach siedemdziesiątych XIX wieku sekretarz uniwersytetu Hilary Hankiewicz. Pracę rozpoczął od uporządkowania akt senatu (ok. 1870) Akta wydziałowe nie zdążył opracować a wobec rozrastających się agend wydziałów wprowadzony przez niego układ kancelaryjny (registraturalny) akt był wciąż uzupełniany i zmieniany, tak że zatracił prawie zupełnie pierwotny układ logiczny. W latach trzydziestych XX w. Ministerstwo WRiOP starało się narzucić jednolity system prowadzenia kancelarii szkół wyższych i sposób brakowania akt. Wydziały opracowały wówczas (1933) wykazy akt kategorii A i B. Około r. akad. 1937/38 wprowadzono nowy wykaz akt, do którego włączono akta przechowywane w dziekanatach.

Poza *registraturą* obejmującą korespondencję wychodzącą i przychodzącą, utrzymywano w kancelariach wydziałowych różnego typu serie akt, jak protokoły posiedzeń, dokumentację studencką, katalogi, ewidencję egzaminów, doktoratów itp., które nie były ujęte w wykazie akt odnoszącym się wyłącznie do bieżącej korespondencji.

Kancelarie wydziałowe spełniały do lat trzydziestych XX w. również rolę archiwów wydziałowych. Przechowywano w nich akta sięgające końca XVII w. Niejednokrotnie dziekani zwracali się do Senatu Akademickiego z prośbą o przekazanie akt do archiwum, gdyż warunki w jakich je przechowywano pozostawiały dużo do życzenia. Dopiero jednak z chwilą ustanowienia urzędu archiwisty w osobie Henryka Barycza, można było przystąpić od 1934 r. do planowego przejmowania akt wydziałowych. Do wybuchu II wojny światowej zdołano przekazać akta sprzed 1920 r., w części — aż po 1928 r. Z chwilą zajęcia Krakowa przez okupanta niemieckiego akta znajdujące się w dziekanatach uległy rozproszeniu. Częściowo udało się je uratować i przechować w Archiwum Państwowym w Krakowie przy ul. Grodzkiej wraz z zasobem aktowym Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Zaraz po zakończeniu wojny i ukonstytuowaniu się archiwum jako odrębnej jednostki uniwersyteckiej rozpoczęto przejmowanie akt z Archiwum Państwowego jak i z kancelarii uniwersyteckich. W 1946 r. rektor polecił systematycznie przekazywać zbędne do bieżącego urzędowania materiały, znajdujące się w poszczególnych dziekanatach i katedrach. Akcja ta ożywiła się w latach 1951–1953 przy kolejnych reorganizacjach wydziałów, lub podczas likwidacji niektórych kierunków studiów.

Inna była sytuacja z wydziałami lub studiami, które na zawsze odeszły od uniwersytetu, przekształcając się w odrębne szkoły wyższe (wydziały: lekarski, rolniczy, leśny, farmaceutyczny, teologiczny; Studium Wychowania Fizycznego).

Początkowo rozpoczynały one urzędowanie korzystając z materiałów byłych wydziałów uniwersyteckich. Uniwersytet Jagielloński stanął jednak na stanowisku nierozerwalności zespołów archiwalnych, natrafiając zasadniczo na życzliwy oddźwięk władz nowych uczelni. Sprawa przejmowania akt byłych wydziałów UJ trwała jednak bardzo długo. Akta Wydziału Teologicznego wróciły z Warszawy dopiero w 1958 r. Przejmowano sukcesywnie w latach: 1950–1953, 1955–1957 akta Akademii Medycznej; ostatnią partię akt dotyczącą dokumentacji studiów lekarskich otrzymano w latach 1966–1967. Odzyskano z Wyższej Szkoły Wychowania Fizycznego akta byłego Studium Wychowania Fizycznego a z Wyższej Szkoły Rolniczej akta wydziałów rolniczego i leśnego.

II. 2. Metody porządkowania i inwentaryzacji akt wydziałów i studiów Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz charakterystyka zawartości zespołów

Kancelarie wydziałów i studiów były prowadzone w sposób niejednolity. Akta bieżące porządkowano w układzie numerowym i dopiero ex post wprowadzano układ rzeczowy, często poprawiany a nawet zmieniany. Zakłady uniwersyteckie prowadząc niewielkie kancelarie stosowały tylko numerowy układ akt. Nie zachowały się też, poza małymi wyjątkami, indeksy do dzienników podawczych. Spisy akt kancelarii wydziałowych nie informowały o zawartości zespołów. Poza bieżącą korespondencją (*registraturą*) znajdowały się pewne serie tak ważnych akt jak: protokoły posiedzeń, ewidencje egzaminów, katalogi studentów itp.

W tej sytuacji postanowiono opracować ogólny schemat układu akt, który byłby przewodnikiem po zespołach; zachowano przy tym autonomię akt zespołów. Każda instytucja uniwersytecka, posiadająca odrębność organizacyjną i prowadząca własną kancelarię otrzymała odrębną sygnaturę. Starano się również utrzymać historyczny układ akt o ile potwierdzono jego zasadność. Ogólny schemat układu zespołu akt wydziałów i studiów opracowano na podstawie wnikliwej analizy kompetencji i funkcji danej instytucji.

Wspomniany wyżej schemat układu akt danego zespołu obejmuje 8 działów. W pierwszym dziale umieszczono dzienniki podawcze, w których znajduje się ewidencja bieżącej korespondencji wydziału oraz protokoły posiedzeń rady wydziałowej. W protokołach posiedzeń w wielu wypadkach podawano numery omawianej korespondencji i odwrotnie w dziennikach podawczych znajdujemy czasami odnośniki do protokołów posiedzeń rady. Dział drugi inwentarza zespołu obejmuje dokumentację ogólnej organizacji wydziału uniwersytetu a nawet całego szkolnictwa wyższego. Dział trzeci to akta spraw finansowych wydziału. W dziale czwartym zgromadzono akta fundacji, stypendiów i darów, uwzględniając również rozdawnictwo stypendiów tak studenckich jak i pracowników naukowych (doktorów, docentów). Dział piąty dotyczy spraw personalnych grona nauczającego: profesorów, docentów i asystentów oraz urzędników i niższych funkcjonariuszy uniwersyteckich. W dziale szóstym zgromadzono akta dotyczące katedr, zakładów i seminariów, lub klinik, jak również studiów i szkół specjal-

nych działających przy wydziałach. Dział siódmy dotyczy studentów i zawiera dokumentację toku ich studiów: księgi wpisów i katalogi studentów, protokoły egzaminów, poświadczenia uzyskiwanych przez nich stopni naukowych. W dziale ósmym umieszczono akta dokumentujące udział wydziału czy studium w życiu uczelni czy kraju, np. w uroczystościach, zjazdach, wystawach, odczytach, przyjmowanie gości zagranicznych itp.

Redagując tekst inwentarza starano się o zachowanie jednolitości opisu. Opis ten składa się z tytułu jakim opatrzono daną wiązkę akt, dat granicznych, bliższego określenia zawartości, po czym następuje opis zewnętrzny wiązki akt. Zaznaczono czy jest ona oprawna; brak takiej wzmianki oznacza, że jest to wiązka akt luźnych. Każda jednostka archiwalna otrzymała signum danego zespołu oraz numer bieżący. Serie teczek o układzie alfabetycznym: osobowe, habilitacyjne, doktorskie czy magisterskie, oraz prace doktorskie, liczące od kilkudziesięciu do paru tysięcy teczek, występują pod jedną sygnaturą. Indeksy do tych materiałów są w kartotekach wewnętrznych archiwum. W przypadku katalogu np. studentów z danego roku materiał ułożony jest według alfabetu nazwisk; jeżeli katalog obejmuje studentów z kilku lat, dla każdego z nich jest odrębny układ alfabetyczny nazwisk; katalog studentów np. zwyczajnych i nadzwyczajnych każdą grupę porządkuje w odrębnym układzie alfabetycznym; przypadki szczególne zaznaczono w tekście.

W zespole akt wydziałów z okresu zaborów, szczególnie w latach pozbawienia uniwersytetu autonomii (1854—1869), spotykamy język niemiecki. Po 1870 r. pojawia się on tylko w korespondencji z Ministerstwem Wyznań i Oświaty. Język łaciński pojawia się jedynie w aktach Wydziału Prawa oraz Wydziału Teologicznego.

Zespoły akt wydziałów stanowią, doskonałe i konieczne uzupełnienie dla akt senackich. Dla czasów austriackich dają one o wiele obfitszy materiał jeśli chodzi o dzieje wydziałów, powoływanie profesorów, tworzenie katedr i zakładów. Dziewiętnastowieczne protokoły posiedzeń rady wydziału zawierają szereg szczegółowych informacji, np. relacje z przebiegu dyskusji. W zespołach akt katedr zachowana została obfita korespondencja dziekana, członków wydziału czy referentów danej sprawy. Od początku XX wieku protokoły posiedzeń stają się rejestrem omawianych spraw. Z czasem w wiązkach akt katedr i zakładów ilość pism maleje. Powodem tego było założenie w 1931 r. w kancelarii rektora ale i w Ministerstwie WRiOP teczek personalnych. W okresie późniejszym materiały te włączone zostały do teczek personalnych prowadzonych przez Senat Akademicki. Teczki te znajdują się jedynie w Wydziale Lekarskim oraz w Wydziale Rolniczym, bowiem powołując je oddano im potrzebne do bieżącego urzędowania akta osobowe pracowników, które następnie wraz z innymi aktami wróciły do Archiwum UJ. Zaobserwowane już w latach trzydziestych XX w. uszczuplanie zasobu informacyjnego zespołów akt katedr i zakładów pogłębiło się z biegiem lat. Powodem był rosnący nacisk centralnej administracji uczelni przyjmującej szereg agend, ale także utrata przez katedry samodzielności. Akta

katedr coraz częściej były traktowane jako prywatne papiery jej kierownika. Tendencja ta utrzymuje się nadal z widocznym wpływem na jakość i ilość akt dokumentujących działalność uniwersytetu.

Niniejszy inwentarz wraz z inwentarzem akt Senatu Akademickiego stanowią podstawowy materiał do dziejów uczelni w XIX i XX w. Poza tym zespołem pozostają cenne materiały, sięgające nierzadko końca XVII w., a przechowywane w Obserwatorium Astronomicznym, Bibliotece Jagiellońskiej, w Zakładzie Historii Medycyny i Farmacji Collegium Medicum i in.

Publikowany materiał znajduje swoje uzupełnienie w zbiorach prywatnych profesorów uniwersytetu. Niemniej ważnym uzupełnieniem dla akt urzędowych Uniwersytetu Jagiellońskiego są zespoły akt władz nadrzędnych: dla okresu austriackiego — Ministerstwa Wyznań i Oświaty z lat 1849–1918, rewindykowane z Austrii a znajdujące się obecnie w Archiwum Głównym Akt Dawnych[30]; dla okresu polskiego zespół akt Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, przechowywany w Archiwum Akt Nowych i w archiwum Ministerstwa Oświaty. Sprawy dotyczące Uniwersytetu Jagiellońskiego znaleźć można również w aktach Wydziału Krajowego we Lwowie a dla czasów polskich: w aktach starostwa krakowskiego, w Archiwum Państwowym w Krakowie. W rękopisach Biblioteki Jagiellońskiej, Polskiej Akademii Nauk, Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, Polskiej Akademii Umiejętności spotkać można korespondencję, spuścizny naukowe i pamiętniki profesorów Uniwersytetu Jagiellońskiego, lub ludzi z nim związanych.

[30] J. Stojanowski, *Dotychczasowe wykonanie układu archiwalnego polsko-austryjackiego*, Archeion, T. 13: 1935, s. 172–182; *Sprawozdanie na rok 1936 z prac Delegacji Polskiej do wykonania układu archiwalnego polsko-austryjackiego*, Tamże, T. 15: 1937–1938, s. 216–219.